

Н.М. СІРЕНКО*

Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

К.А. МІКУЛЯК**

Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

Інструментарій стратегічного аналізу розвитку аграрного сектору у ринковому середовищі

Стрімке розгортання світових глобалізаційних процесів, загострення конкуренції, активне просування України по шляху європейської інтеграції мають визначальний вплив на економічний та соціальний розвиток аграрного сектору. Метою статті є обґрунтування методичного інструментарію стратегічного аналізу розвитку аграрного сектору економіки України у ринковому середовищі. Для досягнення поставленої мети визначено інструментарій стратегічного аналізу із застосуванням системи показників оцінки стану розвитку аграрного сектору, PEST-аналізу та економіко-математичного моделювання. Проаналізовано інструменти, що входять до системи показників оцінки стану розвитку аграрного сектору (інвествіддача, фондовіддача, фондооновлюваність та продуктивність праці в сільському господарстві), а також здійснено аналіз стану розвитку аграрного сектору. Визначено можливості та загрози для розвитку аграрного сектору за допомогою PEST-аналізу (політичних, економічних, соціальних та технологічних факторів) із застосуванням експертних оцінок та розроблено модель впливу факторів (обсягу капітальних інвестицій, обсягу видатків загального та спеціального фонду й непрямой державної підтримки) на стратегічний показник розвитку – обсяг аграрного валового внутрішнього продукту. Встановлено, що на збільшення обсягів аграрного валового внутрішнього продукту найбільший вплив має обсяг непрямой державної підтримки (за рахунок дії спеціального режиму оподаткування ПДВ діяльності у сфері сільського, лісового та рибного господарства, а також рибальства й за рахунок фіксованого сільськогосподарського податку (єдиного податку четвертої групи)). Зазначено, що стратегічними орієнтирами розвитку аграрного сектору у ринковому середовищі є нормативні акти, в яких вдало поєднуються ключові засади фінансової та інноваційної політики держави для матеріального забезпечення і модернізації процесів виробництва сільськогосподарської продукції, що матиме позитивний вплив на зростання обсягів аграрного ВВП, як стратегічної цілі розвитку аграрного сектору.

Ключові слова: аграрний сектор, інструменти, ринкове середовище, стратегічний аналіз.

DOI [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-3\(89\)-107-113](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2020-3(89)-107-113)

N.M. SIRENKO

Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

K.A. MIKULYAK

Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv, Ukraine

Toolkit for Strategic Analysis of the Agricultural Sector Development in a Market Environment

The rapid deployment of global globalization processes, the intensification of competition, the active advancement of Ukraine on the path of European integration have a decisive influence on the economic and social development of the agricultural sector. The purpose of the article is to substantiate the toolkit for strategic analysis of the of Ukraine's agricultural sector development in a market environment. Strategic analysis tools with the use of balanced scorecard, PEST analysis and economic and mathematical modeling have been defined. The tools included in the system of balanced indices (investment return, fund return, fund-raising and productivity in agriculture) were analyzed and the state of development of the agricultural sector was assessed. Opportunities and threats to the development of the

* Сіренко Наталя Миколаївна, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Миколаївського національного аграрного університету (м. Миколаїв), доктор економічних наук, професор.
ORCID 0000-0003-1660-1073

** Мікуляк Катерина Анатоліївна, асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Миколаївського національного аграрного університету (м. Миколаїв).
ORCID 0000-0001-8317-0360

agrarian sector are identified by means of PEST analysis (political, economic, social and technological factors) with the use of expert assessments and the model of influence of factors (volume of capital investments, amount of expenditures of general and special fund and indirect state support) on the key indicator of development is the volume of agrarian gross domestic product. It was established that the volume of agrarian gross domestic product is most influenced by the amount of indirect state support (due to the special VAT regime of activity in the field of agriculture, forestry and fisheries, as well as fisheries and at the expense of a fixed agricultural tax (of the fourth group single tax)). The strategic guidelines for the development of the agricultural sector in the market environment are regulations that successfully combine the key principles of financial and innovation policy for material support and modernization of agricultural production. Adoption of such documents will have a positive impact on agricultural GDP growth as a strategic development goal of agricultural sector.

Keywords: *agricultural sector, instruments, market environment, strategic analysis.*

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку аграрного сектору характеризується наявністю проблем, що викликані специфікою та зумовлені сезонністю сільськогосподарського виробництва, великою залежністю від природно-кліматичних факторів, нестабільністю цін на аграрну продукцію, недостатньою інвестиційною привабливістю галузі, складністю залучення кредитних ресурсів. Суттєве занепокоєння викликає проблема недостатньої технологічної оснащеності та невисокої рентабельності вітчизняного аграрного сектору, що вже у найближчій перспективі може призвести до виникнення труднощів у його роботі. Удосконалення засад розробки й реалізації державної політики в аграрному секторі потребує застосування системного підходу до впровадження інструментів стратегічного аналізу розвитку аграрного сектору з урахуванням особливостей ринкового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стратегічного аналізу розвитку аграрного сектору розглядається багатьма українськими науковцями, які досліджують проблеми міжнародного бізнесу, зокрема А. Войчак, М. Сьомич [6], М. Федорова [11]. Інструментарій для стратегічного аналізу розвитку аграрного сектору входить до кола наукових інтересів В. Данкевича [3], І. Артеменка [1], О. Гудзинського, М. Малика, В. Андрійчука, Х. Махмудова та ін. Дослідженням стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств займалися науковці-практики, серед яких слід відмітити В. Зубкова, П. Саблука, Л. Мельника. Окремі теоретико-методологічні аспекти стратегічного аналізу висвітлені в наукових працях С. Романової, А. Шеремета та ін.

На думку М. Федорова стратегічний аналіз проводиться з метою визначення стратегії розвитку підприємства та ґрунтується на дослідженні внутрішнього та зовнішнього середовища [11]. В. Данкевич зазначає, що аналіз передбачає вчасне коригування обраної стратегії з метою швидкого реагування на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища, що є однією із основних умов ефективного функціонування підприємства та його конкурентоспроможності [3]. На думку Л. Артеменко, Ю. Каракай та Л. Довгань, «стратегічний аналіз є комплексним дослідженням та оцінкою факторів зовнішнього бізнес-середовища, економічного потенціалу та довгострокового плану

розвитку підприємства задля визначення поточної ринкової позиції, виявлення перспективних напрямів розвитку й обґрунтування тактичних управлінських рішень по досягненню стратегічних цілей суб'єктів господарської діяльності в умовах високої невизначеності й динаміки ринкового середовища» [1].

На засадах наукового доробку дослідників постає потреба системного опрацювання інструментів, необхідних для стратегічного аналізу розвитку аграрного сектору в умовах формування нової інституційної системи та посилення конкурентних позицій у ринковому середовищі.

Метою статті є обґрунтування методичного інструментарію стратегічного аналізу та розробка рекомендацій задля розвитку аграрного сектору економіки України в мінливих умовах зовнішнього середовища.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано сукупність загальнонаукових емпіричних (спостереження – для стратегічного аналізу розвитку аграрного сектору, порівняльний аналіз – для зіставлення фактичних та розрахованих за логарифмічною моделлю значень обсягів аграрного валового внутрішнього продукту як стратегічного орієнтиру розвитку аграрного сектору) та теоретичних (формалізація, моделювання – для виявлення мультиколінеарності між факторами впливу (обсягів капітальних інвестицій, видатків загального та спеціального фонду, непрямой державної підтримки) на обсяг аграрного ВВП) методів наукового пізнання, табличний та графічний (для наочного відображення результатів дослідження), експертних оцінок (для формування PEST-аналізу щодо оцінки рівня розвитку аграрного сектору у ринковому середовищі), абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень та формування висновків) методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективним інструментом управління економічним та соціальним розвитком не лише аграрного сектору в цілому, але й окремо взятого суб'єкта господарської діяльності, є стратегічне планування.

Створення стратегічних напрямів розвитку аграрного сектору передбачає виявлення та практичне втілення аналітичного інструментарію економічного середовища: системи показників оцінки стану розвитку аграрного сектору, PEST-аналізу, економіко-математичного моделювання (рис. 1).

Рис. 1. Інструментарій стратегічного аналізу розвитку аграрного сектору у ринковому середовищі
Джерело: побудовано авторами з використанням [3].

Система показників оцінки стану розвитку аграрного сектору слугує засобом стратегічного управління на основі розрахунку та оцінки його ефективності, з набором оптимально підібраних показників, до яких віднесли: інвествіддачу, фондівіддачу, фондооновлюваність та продуктивність праці в аграрному секторі з методикою розрахунку (табл. 1) та розрахованими значеннями (рис. 2).

Так, показник інвествіддачі, який відображає ефективність використання інвестицій та

характеризує ту частину фінансових вкладень у вартісному вираженні, яка повертається підприємствам АПК у вигляді доданої вартості свідчить, що найбільш ефективно інвестиції було використано у 2017 р. – 21,1%. Показник фондівіддачі погіршується протягом періоду дослідження відображаючи зниження ефективності використання основних засобів і характеризує ту частину основних засобів у вартісному вираженні, яка повертається виробнику аграрної продукції у вигляді доданої вартості.

Таблиця 1

Методика розрахунку показників оцінки стану розвитку аграрного сектору

Показник	Методика розрахунку
Інвествіддача в аграрному секторі, %	$ІВ = \frac{S_{ІНВ \text{ сектору}}}{S_{ВРП \text{ сектору}}} * 100\%$ де, $S_{ІНВ \text{ сектору}}$ – обсяг інвестицій у сектор на кінець року; $S_{ВРП \text{ сектору}}$ – річна валова додана вартість продукції сектору
Фондовіддача в аграрному секторі, %	$\Phi_{\text{відач}} = \frac{S_{ВРП \text{ сектору}}}{S_{ОЗ \text{ сектору}}} * 100\%$ де, $S_{ВРП \text{ сектору}}$ – річна валова додана вартість продукції сектору; $S_{ОЗ \text{ сектору}}$ – вартість основних засобів сектору на кінець року.
Фондооновлюваність в аграрному секторі, %	$\Phi_{\text{оновл}} = \frac{S_{ЗНО \text{ ОЗ сектору}}}{S_{ОЗ \text{ сектору}}} * 100\%$ де, $S_{ЗНО \text{ ОЗ сектору}}$ – вартість зношених основних засобів сектору на кінець року; $S_{ОЗ \text{ сектору}}$ – вартість основних засобів сектору на кінець року.
Продуктивність праці в аграрному секторі, тис.грн / особу	$ПП = \frac{S_{ВРП \text{ сектору}}}{Q_{\text{ср.чис.сектору}}} * 100\%$ де, $S_{ВРП \text{ сектору}}$ – річна валова додана вартість продукції галузі; $Q_{\text{ср.чис.сектору}}$ – середньорічна чисельність зайнятих в аграрному секторі.

Джерело: сформовано авторами на основі [7].

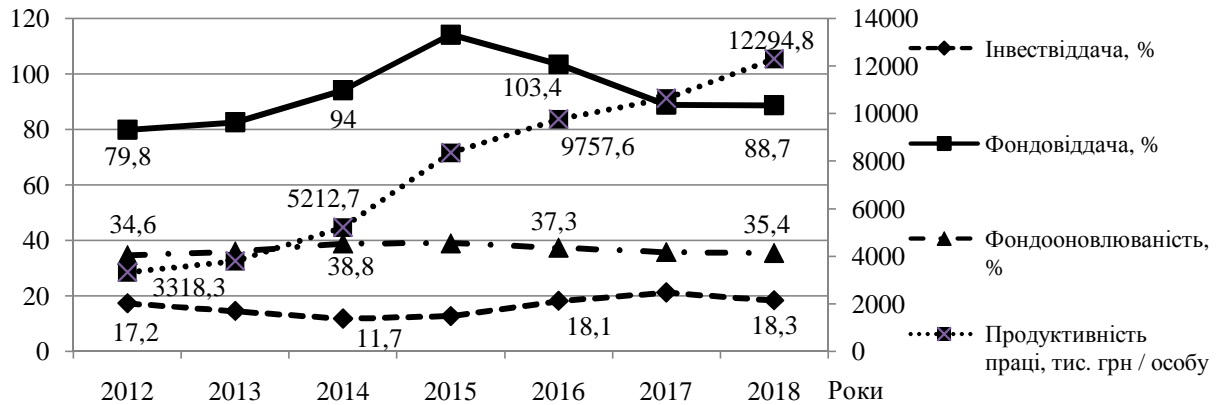

Рис. 2. Показники оцінки стану розвитку аграрного сектору у 2012-2018 рр.

Джерело: побудовано авторами з використанням [7].

Показник фондооновлюваності відображає ефективність оновлення основних засобів і характеризує ту частину зношених основних засобів у вартісному вимірі, яка замінюється суб'єктами АПК новими основними засобами. Так, у 2015 р. відбулося заміщення 38,86 % зношених основних засобів на нові, у звітному році дослідження – 35,42 %. Продуктивність праці, яка відображає результативність діяльності підприємств АПК і характеризує фінансовий результат діяльності одного працюючого свідчить, що протягом періоду дослідження відбулося покращення результатів діяльності працюючих в АПК. Фінансовий результат діяльності одного працюючого у 2018 р. становив 12294,83 тис. грн, що перевищує показник 2012 р. на 8976,56 тис. грн. Завдяки розвитку технологій зросла продуктивність праці та підвищилась мобільність трудових ресурсів, поряд з цим, недостатнім є рівень знань та навичок для впровадження нових технологій.

У 2018 році спостерігаємо погіршення стану розвитку аграрного сектору за системою показників оцінки стану розвитку підприємств аграрного сектору, що, в свою чергу, вимагає посилення ролі держави для його покращення, а саме: збільшення обсягів державної підтримки для зростання аграрного ВВП; посилення контролю над цільовим використанням бюджетних коштів; державний контроль за цінами; створення сільськогосподарських територіальних кооперативів; передача земель підприємств-банкротів ефективним власникам на умовах оренди; удосконалення технології аграрних робіт; контроль за якістю продукції; матеріальне стимулювання якості праці та продукції; дотримання прогресивних агротехнічних прийомів.

Здійснена оцінка рівня розвитку аграрного сектору у ринковому середовищі за допомогою PEST-аналізу з використанням експертних оцінок (результати якого відображені в табл. 2) свідчить, що

загрози економічного блоку чинять найбільший вплив на розвиток аграрного сектору (нестабільний валютний курс, погіршення інвестиційного клімату, неефективне використання інвестиційного капіталу, зменшення обсягів непрямой державної підтримки). Зниження курсу національної валюти призводить до збільшення обсягу боргів, які взяті в іноземній валюті. Як наслідок, саме збільшення державного боргу пришвидшує темпи інфляції та вимагає значних коштів для погашення заборгованості, підвищуючи попит на іноземну валюту. В таких умовах неможливо уникнути подальшої девальвації національної валюти, що, в свою чергу, лише посилить навантаження зовнішніх боргових виплат на національну економіку. Відновлення стабільності валютного курсу, покращення інвестиційного клімату та збільшення обсягів непрямой державної підтримки покращать економічну ситуацію в аграрному секторі.

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що політичні, економічні, соціальні та технологічні можливості для розвитку аграрного сектору у ринковому середовищі сприятимуть зростанню аграрного валового внутрішнього продукту, як стратегічної цілі, про що свідчать результати проведеного «Дельфі» та SWOT-аналізу соціально-економічної системи України на 2020-2030 рр. із найбільшою часткою внеску аграрного сектору (24 %) у загальному зростанні економіки.

За допомогою рівняння множинної лінійної регресії з факторами, які впливають на обсяг аграрного ВВП, ввівши умовні позначення та ідентифікувавши змінні (y – обсяг аграрного ВВП; x_1 – вектор обсягу капітальних інвестицій в аграрний сектор; x_2 – вектор обсягу видатків загального та спеціального фонду; x_3 – вектор непрямой державної підтримки) побудуємо кореляційну матрицю (вихідні дані табл. 3).

Таблиця 2

Результати PEST-аналізу щодо оцінки рівня розвитку аграрного сектору у ринковому середовищі

Фактори	Можливості	Ваговий коефіцієнт	Бальна оцінка	Результат	Загрози	Ваговий коефіцієнт	Бальна оцінка	Результат
Політичні	– посилення політики імпортозаміщення	0,3	4	1,2	– нестабільна політична ситуація	0,4	5	2,0
	– функціонування окремих державних програм для підтримки суб'єктів аграрного сектору	0,4	4	1,6	– загострення політичної ситуації в світі	0,4	4	1,6
	– державне регулювання розвитку господарюючих суб'єктів	0,3	4	1,2	– високій рівень недовіри до органів державної влади	0,2	3	0,6
	Σ	1		4,0		1		4,2
Економічні	– просування на ринок товарів місцевих товаровиробників	0,4	4	1,6	– нестабільний валютний курс	0,2	5	1,0
	– наявність природних ресурсів	0,4	5	2,0	– погіршення інвестиційного клімату та неефективне використання інвестиційного капіталу	0,4	4	1,6
	– збільшення об'ємів виробництва сільськогосподарської продукції за рахунок ефекту масштабу	0,2	4	0,8	– зменшення обсягів непрямої державної підтримки	0,4	5	2,0
	Σ	1		4,4		1		4,6
Соціальні	– можливість швидкої кооперації суб'єктів аграрного сектору	0,3	4	1,2	– збільшення частки міграційного економічно-активного населення	0,4	5	2,0
	– розвиток соціальної інфраструктури	0,4	4	1,6	– низький рівень лояльності споживачів до продукції вітчизняного виробництва	0,2	3	0,6
	удосконалення кадрового забезпечення	0,5	4	2,0	– нестача кваліфікованих фахівців у специфічному виробництві, деградація людського потенціалу	0,4	1	1,6
	Σ	1		4,8		1		4,2
Технологічні	– модернізація засобів виробництва	0,4	5	2,0	– заміщення людської праці	0,3	4	1,2
	– застосування біотехнологій	0,4	4	1,6	– велика кількість морально зношених основних засобів	0,4	4	1,6
	– мінімізація людських ресурсів шляхом використання інноваційних технологій для посилення економічного ефекту діяльності	0,2	3	0,6	– недостатнє фінансування інноваційних проєктів	0,3	5	1,5
	Σ	1		4,2		1		4,3

Джерело: побудовано авторами з використанням експертних оцінок.

Таблиця 3

Вихідні дані для виявлення мультиколінеарності між факторами впливу на обсяг аграрного ВВП

Рік	Обсяг капітальних інвестицій в аграрний сектор, млрд грн	Видатки загального та спеціального фонду, млрд грн	Непряма державна підтримка, млрд грн	Обсяг аграрного ВВП, млрд грн
2012	18,9	10,2	18,7	223,2
2013	18,6	9,7	16,9	252,9
2014	18,8	2,4	24,4	251,4
2015	30,2	0,4	50	239,5
2016	50,5	0,3	17,2	254,6
2017	64,2	5,0	5,6	249,2
2018	66,1	4,2	4,4	269,4

Джерело: побудовано авторами за даними [7].

Так, на обсяг аграрного ВВП найбільше впливає непряма державна підтримка (за рахунок дії спеціального режиму оподаткування ПДВ та єдиного податку четвертої групи) – $R^2 = 0,698$, тому доцільно застосувати кореляційно-регресійний аналіз із побудовою моделі зв'язку між обсягом непрямой державної підтримки та обсягом аграрного ВВП.

Встановлено, що за критерієм відносної середньої похибки апроксимації перевагу необхідно віддати логарифмічній моделі $y = 274,048 - 21,689 \lg$ ($\bar{\varepsilon} = 3,75\% < 15\%$) із достатньою точністю, що підтверджує рис. 3, на якому спостерігаємо незначне відхилення графіків y_{ϕ} та y_T .

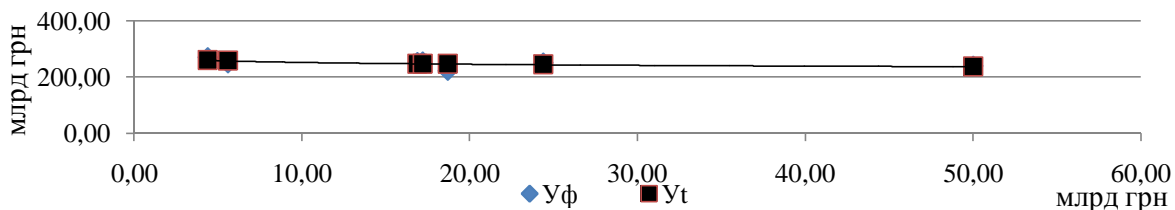

Рис. 3. Фактичні та вирівняні за логарифмічною моделлю значення обсягів аграрного валового внутрішнього продукту

Джерело: побудовано авторами на основі проведених розрахунків.

Економічна інтерпретація одержаної логарифмічної моделі дає змогу констатувати, що збільшення обсягів непрямой державної підтримки на 1% збільшить обсяги аграрного ВВП на 0,35%. Важливість збільшення обсягів непрямой державної підтримки в частині пільгових режимів оподаткування сільгоспвиробників підкреслюється тим фактом, що їх наявність забезпечує близько 50% дохідності сільськогосподарських підприємств, а в окремих секторах аграрного виробництва (тваринництві) збереження позитивних економічних результатів діяльності повністю залежить від наявності податкових пільг. Розроблена модель факторів впливу на обсяг аграрного ВВП, як стратегічного орієнтиру розвитку аграрного сектору, свідчить про вплив фінансування на його зростання, вимагаючи узгодження бюджетного процесу із встановленими пріоритетами за програмно-цільовим підходом та прогнозованих обсягів бюджетування.

Погоджуємося з думкою науковців, що системи стратегічного вимірювання розвитку аграрного сектору необхідно розглядати як інструмент постійного моніторингу за процесом реалізації цілей та завдань, закладених у стратегічних планах.

Сутнісними принципами удосконалення системи стратегічних планів мають стати включення виробництва харчових продуктів та продукції з високою доданою вартістю до пріоритетів; врахування базових ресурсних обмежень та стратегічних орієнтирів, запроваджених в процесі імплементації Цілей сталого розвитку; сільськогосподарського виробництва до змін клімату з урахуванням тенденцій до загального зростання обсягів та зміни структури споживання харчових продуктів з виділенням тенденцій до максимізації корисних речовин на одиницю продукції, зниження впливу на довкілля та розвитку органічної продукції; орієнтування на забезпечення раціонального харчування в підходах до наповнення внутрішнього продовольчого ринку. Водночас, розуміючи необхідність впровадження ефективного та сприятливого сценарію розвитку аграрного сектору, Національна академія аграрних наук України розробила проєкт Стратегії розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 р. [10], метою якої є удосконалення механізмів технологічного, фінансового та інноваційного забезпечення галузі.

Висновки. Таким чином, зважаючи на цільову спрямованість стратегічного аналізу та особливості аграрного сектору, його інструментарій повинен базуватися на системі оптимально підібраних показників оцінки стану розвитку (інвествіддача, фондівіддача, фондооновлюваність та продуктивності праці в сільському господарстві), PEST-аналізу та економіко-математичного моделювання. Разом з тим, стратегічно задекларована ціль щодо збільшення обсягів аграрного валового внутрішнього продукту галузі знаходиться в безпосередній залежності від державної підтримки, що підтверджується кореляційно-регресійним аналізом із побудовою рівняння множинної лінійної регресії залежності впливу факторів на обсяг аграрного ВВП.

Деталізація інструментарію стратегічного аналізу розвитку аграрного сектору в подальшому повинна спрямовуватися на врахування особливостей видів діяльності, а саме диференціюватися в залежності від традиційного та органічного способів аграрного виробництва. Подальшого розвитку аграрний сектор досягне за умов впровадження стратегічних планів із розширенням інноваційних інструментів, що стане визначальним етапом оптимального поєднання внутрішнього виробництва аграрного валового внутрішнього продукту й політики держави у ринковому середовищі.

4 Список використаних джерел

1. Артеменко Л., Каракай Ю., Довгань Л. Стратегічне управління: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2009. 440 с.
2. Бережна Л. В. Економіко-математичні методи та моделі в фінансах: навч. посіб. К.: Кондор, 2009. 301 с.
3. Данкевич В. SWOT та PESTEL-аналіз сучасного стану земельних відносин в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 7. С. 93-103.
4. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки: проект Міністерства аграрної політики та продовольства України від 26.10.2015 р. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025>
5. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80>
6. Маркіна І. А., Сьомич М. І. Економічна привабливість аграрного сектору України в умовах глобальних викликів. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 30. С. 169-175.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Сіренко Н. М., Мікуляк К. А. Фінансові механізми розвитку аграрного сектору у ринковому середовищі. *Modern Economics*. 2018. № 12. С. 185-190. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/12-2018/sirenko.pdf>
9. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. URL: https://issuu.com/nnc_iae/docs/strateg_zbirnyk_zmist

10. Стратегія розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 року. За ред. академіків НААН Я. М. Гадзала, М. І. Башченка, В. М. Жука, Ю. О. Лупенка. Київ: Аграрна наука, 2016. 216 с.

11. Федоров М. М., Месель-Веселяк В. Я. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. 2016. URL: <https://clck.ru/F5aGV>

4 References

1. Artemenko, L., Karakai, Yu. & Dovgan, L. (2009). *Strategichne upravlinnja [Strategic management]*. Kyiv: Centr uchbovoho literatury.
2. Berezhna, L. V. (2009). *Ekonomiko-matematychni metody ta modeli v finansakh [Economic-mathematical methods and models in finance]*. Kyiv: Kondor.
3. Dankevich, V. (2018). SWOT ta PESTEL-analiz suchasnogo stanu zemelnykh vidnosyn v Ukraini [SWOT and PESTEL analysis of the current state of land relations in Ukraine]. *Ekonomika APK*, (7), 93-103.
4. Ministerstvo aghrarnoji polityky ta prodovoljstva Ukrainy. (2015). *Jedyna kompleksna strateghija ta plan dij rozvytku siljsjkogho ghospodarstva ta siljsjkykh terytorij v Ukraini na 2015-2020 roky [The main comprehensive strategy and action plan for the development of agriculture and rural areas in Ukraine for 2015-2020]*. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/node/16025>
5. Verkhovna Rada Ukrainy. (2015). *Konceptija Derzhavnoji ciljovoji prohramy rozvytku aghrarnogho sektoru ekonomiky na period do 2021 r. [The Concept of the State Target Program for the Development of the Agricultural Sector for the Period until 2021]*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80>
6. Markina, I. A. & Semych, M. I. (2015). *Ekonomichna pryvabyvistj aghrarnogho sektoru Ukrainy v umovakh ghhlobalnykh vyklykiv [Economic attractiveness of the agrarian sector of Ukraine in the face of global challenges]*. *Visnyk Pryazovsjkogho derzhavnogho tekhnichnogho univertsytetu. Serija: Ekonomichni nauky*, (30), 169-175.
7. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Sirenko, N. M. & Mikulyak, K. A. (2018). *Finansovi mekhanizmy rozvytku aghrarnogho sektora u rynkovomu sere dovyyshhi [Financial mechanisms for development of the agricultural sector in a market environment]*. *Modern Economics*, (12), 185-190. Retrieved from <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/12-2018/sirenko.pdf>
9. *Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period up to 2020*. (2013). Retrieved from https://issuu.com/nnc_iae/docs/strateg_zbirnyk_zmist
10. *Strateghija rozvytku siljsjkoghhospodarsjkogho vyrobnyctva v Ukraini na period do 2025 roku [The strategy of development of the economic economy in Ukraine for the period up to 2025]*. (2016). (Eds. Ya. M. Gadzalo, M. I. Bashchenko, V. M. Zhuk, Yu. O. Lupenko). Kyiv: Aghrarna nauka.
11. Fedorov, M. M. & Mesel-Veselyak, V. Ya. (2016). *Strategichni naprjamy rozvytku aghrarnogho sektoru ekonomiky Ukrainy [Strategic directions of development of agrarian sector of economy of Ukraine]*. Retrieved from <https://clck.ru/F5aGV>